

Bouwhistorisch onderzoek gemeente Groningen

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Adres	: Gelkingestraat 16
Status	: BBP
Periode	: juni 2002
Onderzocht door	: Taco Tel, Jan van der Hoeve en Gert Kortekaas
Auteur	: Taco Tel
Datum	: Groningen,

Inleiding

Voor het pand Gelkingestraat 16 wordt momenteel een verbouwplan gemaakt. Daarbij zullen ook herstelwerkzaamheden worden verricht. Omdat er sterke aanwijzingen zijn dat het (samen met nr. 14) om een oud pand gaat is er een bouwhistorische verkenning uitgevoerd. Tijdens de verkenning is alleen nr. 16 van binnen bekeken en, voor zover zichtbaar, een deel van de zolder van nr. 14. De beschrijving van het pand beperkt zich tot nr. 16, tenzij anders vermeld.

Omdat slechts een deel van de oude constructie kon worden bekeken heeft de hier beschreven bouwgeschiedenis een voorlopig karakter. Wanneer het pand wordt hersteld en verbouwd zullen er aanvullende waarnemingen moeten worden verricht.

Situering/structuur

Gelkingestraat 16 vormt samen met Gelkingestraat 14 een dubbelpand, gelegen aan de oostkant van de straat. Het pand staat in een gesloten gevelwand en heeft rechts een drup, terwijl links een hoger pand direct tegen de zijgevel staat. Het brede (deels) onderkelderde dubbelpand (ca. 10 x 18 meter) is 1,5 verdieping hoog en heeft een zadeldak met aan de voorkant een wolfseind met in het midden een dakkapel. Het voorste eenderde gedeelte van het zadeldak heeft een hogere borstwering waardoor de dakhelling flauwer is. Op de nok van het dak staan vier gemetselde schoorstenen.

Bouwgeschiedenis

Het dubbelpand is waarschijnlijk in de 15de eeuw gebouwd. Deze datering is gebaseerd op de eikenhouten kapconstructie met gekraste merken waarvan belangrijke delen bewaard zijn gebleven. Ook de afwissellend rechthoekige en vierkante sporen zijn een aanwijzing voor datering in deze periode¹. De uitzonderlijk breedte van ca. 10 meter met een (waarschijnlijk) dragende scheidingsmuur in de lengteas van het huis doen vermoeden dat deze opzet uit de bouwtijd dateert.

Ook de kaart van Haubois uit ca. 1634 geeft aan dat het om een dubbelpand gaat. Het huis is schematisch weergegeven met een symmetrisch ingedeelde voorgevel waarin zich geheel links en rechts een voordeur bevindt. Het pand is oorspronkelijk langer geweest maar in de tweede helft van de 17de eeuw of het begin van de achttiende eeuw ingekort. Het pand staat op de kaart van Haubois nog in zijn volle lengte afgebeeld, tot de erfgrans van de panden aan de Oosterstraat terwijl het nu bijna de helft korter is. Een duidelijke aanwijzing voor deze inkorting is verder het achterste spant dat in de achtermuur is ingemetseld. Tegen het ingekorte pand heeft een smaller bouwlichaam gestaan, de aftekening van het dak is goed zichtbaar in de achtergevel.

Vermoedelijk in de 18de eeuw heeft er een fikse brand gewoed in het achterste deel van het reeds ingekorte pand. Een aantal eikenhouten sporen en spanten zijn beroet en deels verkoold terwijl de nieuwere 18de eeuwse gekantrechte naaldhouten sporen gaaf zijn. Ook de 18de eeuwse schoorstenen zijn niet beroet. Deze schoorstenen horen bij een verbouwing waarbij tevens de eerste twee traveeën van het dak werden vernieuwd. Door het metselen van een hogere borstwering werd de dakhelling

¹ Het pand Kleine Pelsterstraat 5 uit de 14de/15de eeuw heeft een soortgelijke constructie.

flauwer. Ook het wolfseind aan de voorzijde met de dakkapel zal tijdens deze verbouwing zijn aangebracht. Mogelijk heeft men tijdens deze verbouwing de verdiepingsvloer ca. 30 cm laten zakken gezien het aangelaste ondereind onder een van de spanten. Omdat de overige ondereinden van spantpoten niet in het zicht waren hebben wij dit verder niet kunnen bekijken.

In 1898 vond er een verbouwing plaats waarbij de indeling van de begane grond werd gewijzigd en de voorgevel een nieuwe pui kreeg. Mogelijk dateert de natuursteenblok-imitatiepleistering van de voorgevel ook uit deze tijd.

In 1921 werd de voorgevel nogmaals verbouwd, de pui uit 1898 maakte plaats voor een nieuwe en op de verdieping werden grotere vensters ingebroken. De indeling werd niet gewijzigd.

In de 20ste eeuw werd de verdieping verbouwd waarbij de oude indeling zoals die op bouwtekening uit 1921 voorkomt geheel werd verwijderd. Rechts achter werd een stuk uit het dak gezaagd ten behoeve van een loggia. Voorin de kap werd tevens een kamer afgetimmerd waarvoor een eikenhouten dekbalk van de middeleeuwse kapconstructie werd doorgezaagd.

Beschrijving exterieur

Voorgevel

De twee bouwlagen hoge voorgevel heeft op de begane grond over de volle breedte een pui uit 1921 waarin later een aantal wijzigingen zijn aangebracht. Boven deze pui bevindt zich muurwerk met een baksteenimitatiepleistering waarin in 1921 drie vensters zijn aangebracht. Daarvoor bevonden zich op de verdieping twee rechthoekige vensters spiegelbeeldig aan nr. 14. Het grote middelste kozijn heeft twee tussenstijlen met ramen die bestaan uit een boven en een onderraam. De gevel wordt afgesloten door een kroonlijst. Midden boven de gevel van het dubbelpand op het wolfseind bevindt zich een 18de eeuwse halfronde dakkapel waarvan de rechter helft bij nr. 16 hoort. De raamindeling is in de 20ste eeuw gewijzigd.

Rechter zijgevel

De rechter zijgevel is grotendeels aan het zicht onttrokken vanwege de belendende bebouwing. Op de bouwtekening uit 1898 staan op de begane grond in het midden en achteraan vijf ramen getekend. Mogelijk zijn hiervan delen behouden gebleven maar vanwege moderne betimmeringen is dit niet zichtbaar.

Linker zijgevel

De linker zijgevel bevindt zich aan de linkerkant van nr. 14. Hoewel deze gevel buiten de beschrijving van nr. 16 valt is het van belang er iets over te melden. Aan de achterkant is de doorgehakte muur, ten gevolge van de inkorting, goed zichtbaar. De gevel is 63 cm dik.

Het voorste gedeelte van de linker zijgevel is deels aan het zicht onttrokken door belendende bebouwing. Het overige gevelgedeelte was niet bereikbaar en is daarom niet bekeken.

Achtergevel

De achtergevel is wit bepleisterd met uitzondering van de geveltop. In de geveltop is duidelijk de min of meer ronde aftekening te zien van het ingemetselde spant. Onder deze ronding is het muurwerk steens dik en gemetseld van genuanceerde oranje-rode bakstenen met plaatselijk grijs kleurige koppen. Baksteenformaat: 29,0-31,0 x 14,0-14,5 x 7,5-8,0 tienlagenmaat 88,0-88,5 cm. Het metselverband bestaat in hoofdzaak uit een afwisseling van strekken en koppenlagen. Voor het spant aan de zuidkant zijn stenen op z'n kant gemeteld. Het muurwerk hierboven is halfsteens, gemetseld van van een kleiner formaat rode bakstenen.

Bovenin de gevel bevindt zich een klein zolderraampje, onderin bevindt zich een iets groter raam. Dwars over de gevel is een schuin aflopende rechte lijn zichtbaar van een lager dak dat eens tegen deze gevel eindigde.

Mogelijk bevinden zich in deze gevel meer bouwsporen, tijdens deze verkenning waren wij echter niet in de gelegenheid hier uitgebreid waarnemingen te verrichten.

Dak

Het voorste gedeelte van het dak heeft een flauwere helling dan het deel daarachter. Op de overgang van het hogere naar het lagere deel bevindt zich een schegvormig stuk metselwerk, baksteenformaat

29,0-26,5 x 5,0-5,5 cm en dateert mogelijk uit de achttiende eeuw. Het rechter dakvlak is bedekt met grijze verbeterde Hollandse pannen. Op regelmatige afstand van elkaar bevinden zich in de nok vier gemetselde schoorstenen.

Interieur

kelder

De kelder ter grootte van tweederde van het pand betaamt uit een rechthoekige ruimte die zich achterin iets verbreedt. Het muurwerk is dubbel uitgevoerd met een spouw ertussen doordat, vermoedelijk in de 19de eeuw, voor het oude muurwerk steens muren zijn gemetseld. Het voorste gedeelte van de balklaag heeft balken van 9,5 x 19,5 cm, het achterste heeft balken van 9,5 x 27,0 cm. Op de bouwtekening uit 1898 staat achterin eveneens een kelderruimte aangegeven. Of deze kelder nog bestaat is onduidelijk.

Begane grond

De begane grond bestaat uit een grote ruimte met een moderne inrichting. Achterin bevindt zich een 19de eeuwse trap die naar de verdieping leidt.

Kapconstructie Gelkingestraat 14 en 16

De kapconstructie overspant de beide panden en wordt daarom in zijn geheel beschreven. De constructie bestaat deels uit eikenhouten en deels uit gekantrechte naaldhouten sporenparen, ieder voorzien van een haanhout. De eikenhouten sporenparen hebben afwisselend een rechthoekige en een vierkante doorsnede en zijn bovenin verbonden door middel van een halfhoutse overlap. De haanhouten zijn bevestigd met per verbinding een houten pen en twee nagels. De sporen zijn van kraste telmerken voorzien. Een deel van de eiken sporen vertoont duidelijke sporen van brand. De sporen worden ondersteund door een eiken constructie die bestaat uit wurmten die worden ondersteund door forse en uitzonderlijk hoge kromstijlgebinten. Deze zijn eveneens van krasmerken voorzien. De wurmten zijn niet origineel. Bij veel spanten ontbreken de korbels, ook veel windschoren zijn verwijderd. Van een spantbeen rechts was de onderzijde in het zicht. Deze blijkt met zo'n 30 cm verlengt te zijn door middel van een schuine las. Mogelijk houdt dit verband met de verlaging van de zoldervloer. Om hier meer zekerheid over te verkrijgen dienen meer onderkanten van spanten te worden bekeken. Een bijzonderheid is het gemetselde muurtje langs de buitenrand van de vlieringzolder van nr. 14. Dit houdt waarschijnlijk verband met opslag van losse producten. Het muurtje voorkwam dat er iets over de rand van de vloer naar beneden kon vallen. In verband met de verhoging van het voorste gedeelte van het dak ontbreekt hier een kromstijlgebint. Rechts achter is in verband met het maken van een loggia in het dak een stuk van een spantbeen verwijderd. In verband de toegang tot de zolderkamer voor, is een stuk uit een dekbalk gezaagd.

Zolder en vliering

De verdieping bestaat uit een grote zolderruimte met met rechts een vrij hoge borstwering en daarboven het onderste gedeelte van het schuine dak. In de 18de eeuw is het voorste gedeelte van de borstwering verhoogd waarbij een nieuwe flauw hellend dak werd aangebracht. Rechts achterin bevindt zich een 20ste eeuwse loggia met daarvoor een vrij moderne sanitaire ruimte. Vrij in de ruimte bevindt zich een moderne spiltrap naar de vliering. Tegen de linker woningscheidende muur bevindt zich een moderne schouw. Rechts in de grote ruime zijn een aantal spantbenen te zien van de middeleeuwse eikenhouten kapconstructie. Het plafond bestaat uit een tussen de spatbenen aangebrachte balken aangebrachte zoldervloer. Het voorste gedeelte van het plafond ligt iets hoger.

Vliering

Voorin de zolder ter hoogte van de vliering is in de 20ste eeuw een kamertje afgetimmerd. Dit kamertje is bereikbaar vanaf de erachter gelegen overloop waar de spiltrap op uitkomt. Om de doorgang mogelijk te maken is er een stuk uit de middeleeuwse eikenhouten dekbalk gezaagd. Achter de overloop bevindt zich een vlieringzolderruimte waar het bovenste deel van de kapconstructie en de achtergevel zichtbaar is. Deze ruimte wordt door middel van een houten wand gescheiden van de zolder van in de linker helft van de kap. Deze scheiding bestaat onderin uit een dunne naaldhouten

wand van gedisselde delen uit 18de of het begin van de negentiende eeuw. Hiervboven is van latten een rooster gemaakt dat bij tot de nok reikt.

Op deze zolder zijn de achterste drie van de vier schoorstenen die het pand telt goed zichtbaar. De achterste is gemetseld van forse rode bakstenen waarvan het bovenste gedeelte nieuwer is.

Baksteenformaat onderste gedeelte: 27,5-29,5 x 14,0-14,5 x 5,5-7,0 cm, tienlagenmaat 71,5-75,5 cm. en het bovenste gedeelte: 28,5-29,0 x 13,5-14,0 x 7,0-7,5 cm, tienlagenmaat 90,5 cm. De schoorsteen daarvoor uit de achttiende eeuw is opgetrokken met geeltjes, formaat: 17,5-19,0 x 8,0-8,5 x 3,7-4,0 cm, tienlagenmaat 45,5-46,0 cm.

Waardstelling

Het pand is van belang vanwege:

- De stedenbouwkundige ligging als onderdeel van de oostelijke gevelwand van de Gelkingestraat;
- De massa van het bouwvolume;
- De zeldzame huistypologie, als (vermoedelijk middeleeuws) twee onder-een-kappand;
- Het casco van het pand dat voor een belangrijk deel uit de middeleeuwen dateert;
- De bijzondere kapconstructie die vanwege de buitengewone afmetingen zeldzaam in de stad Groningen (wellicht id dit de enige in Groningen)

Conclusie: Het pand heeft een hoge monumentwaarde.

Aanbevelingen:

Gelkingestraat 14 en 16 vormen samen het dubbelpand zodat onderzoek in nr. 14 aan te bevelen is.

Wanneer het pand wordt verbouwd is het aan te bevelen het pand nader te onderzoeken.

Dit type twee-onder-eenkap pand is zeldzaam en er is nog weinig onderzoek naar gedaan. Een meer exacte en betrouwbare datering door middel van dendrochronologisch onderzoek is daarom aan te bevelen.

Bijlagen

- Uittreksel uit het bouwdoossier

Bouwdossier Gelkingestraat 16

B 3531

1898

Perceel van Wed. K. Reitsema zal worden ingericht voor cafe en aan de voorgevel een nieuwe pui. Bestaande betimmering zal worden uitgebroken. (zie blauwdruk in dossier)

1900

H.J.L. Walter te vergunnen een afwatering te maken naar het gemeentelijk riool. Kroonlijst aan de voorgevel moet worden hersteld. (vernieuwd staat er in de beschikking)

1921

Vergunning de caferuimte gedeeltelijk te vernieuwen bestaande uit het wijzigen van de voorgevel, alsmede het vernieuwen van de stoep van de gevel en plaatsen steiger. (zie blauwdruk in dossier)

1926

Deel perceel gaat over in eigendom van de gemeente. Het betreft de stoep.

1929

aansluiting riool (met schematisch plattegronden en de riolering)

1943

Aanvraag materialen voor herstel dak en schoorsteen (100 dakpannen, 300 stenen en 150 kg cement)

1961

de drie mandelige schoorstenen met 14 en 14a zijn gedeeltelijk bouwvallig.